

Balykdan bisirilen çişlik Stalini, Ruzwelti we Çerçili ölümden halas etdi

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 22 января, 2025

Balykdan bisirilen çişlik Stalini, Ruzwelti we Çerçili ölümden halas etdi BALYKDAN BIŞİRİLEN ÇİŞLİK STALINI, RUZWELTI WE ÇERÇİLİ ÖLÜMDEN HALAS ETDI

Eger-de meşhur «Tähran-43» filminiň senarisiň yazmagy Soltan Almazowa tabşyran bolsadylar, onda ol düýbünden başgaça bolup çykardy. Çünkü ol wakalary gözü bilen görmän, eýsem olara gönüden-göni gatnaşypdy. Şonda onuň 27 ýaşy bardy. Häzir ol 80 ýaşynda (1996), şeýle-de bolsa köne mekdebi geçen çekistlere mahsus çeýeligi we huşunyň ýitiliginı saklap galypdyr.

Stalin ýokary hökümet delegasiýasyny ugradýanlaryň arasynda duran orta boýly uly leýtenanty Azerbaýjan Kompartiýasynyň MK-synyň birinji sekretary Mirjafar Bagirowa tanyşdyrdy. «Bu ýigit general-maýor çinine mynasyp. Ol konferensiýanyň üstünlikli tamamlanmagy üçin hakyky gahrymançylyk görkezdi».

Wakalar hakda gürrüňe geçmezden ozal, «halklaryň atasynyň» göwnünden turan bu ýaş uly leýtenanta general-maýor çininiňde, hiç bir hökümet sylagynyň-da berilmändigini aýdaýyn. Stalin Bakuwdan giden badyna ýerli döwlet howpsuzlygy komitetindäki góripler onuň aýdanlarynyň ýerine ýetmän galmagy üçin ellerinden gelenini etdiler.

Ykbal Staliniň hut özi duşurar öýdüp, Tbilisiniň dag-magdan institutynyň uçurymy Soltan Almazowyň ýatsa-tursa oýuna-da gelenokdy. Ol özünüň – komsomol aktivistiniň Azerbaýjan demir ýolunda döwlet howpsuzlygy uprawleniýesine işe iberilmegini bagtynyň çüwdüğü saýyp ýördi. 1943-nji ýylyň ahyrynda gije sagat 3-de onuň işleyän ýeri Ýewlaha jaň edip, dessine Bakuwa gelmegini buýurdylar. Ol döwürde «Eýýäm giç, aşmaga ulag ýok» diýen gürrüňler bolup biljek dälди.

Ýewlah aeroportunyň başlygynyň özi «U-2» şturwalynyň başyna geçdi we daňdan sagat 5-de Almazow Azerbaýjanyň döwlet howpsuzlygy komitetiniň başlygy Ýemelýanowyň gaşynda gögerdi. Ýemelýanowyň ýaş leýtenantyň öñünde goýan wezipesi iň ýokary döwlet derejesindäki wezipedi.

– Sagat irden 8-de Bakuwa Moskwadan ýolagçy sostawy gelýär. Seniň ýolbaşçylygyňda 13 adamdan ybarat topar şol sostawy Tährana çenli ýola salmaly. Otluda sowet hökümetiniň wekilleri, harby we syýasy ekspertler, döwlet baştutanlarynyň konferensiýasyna gatnaşmaly beýleki resmi adamlar, radionyň we aragatnaşyk gullugynyň işgärleri barýarlar. Siz şolaryň howpsuzlygyny üpjün etmeli we şol bir wagtyň özünde Tähranda hereket etjek toparyň işini koordinirlenmeli.

Men bir ýyl mundan ozal Ýeňsiň 50 ýyllagy mynasybetli Azerbaýjanyň Baş arhiw uprawleniýesinden Tähran konferensiýasyny geçirmekde Bakuwyň roly hakda sprawka sorapdym. Şonda maňa şeýle habar beripdiler:

«Azerbaýjanyň paýtagty az wagtlap diplomatlaryň, harby gullukçylaryň, döwlet howpsuzlygy organlarynyň işgärleriniň jemlenýän punktyna öwrüldi. Staliniň özi uzak ýyllaryň dowamında ilkinji gezek bu ýere ýörite otluda geldi we şol bada Tährana uçdy».

Diýmek, şol otluda Stalin hem bar eken-dä? Ýöne Soltan Almazow «Ýok» diýip aýtdy:

– Otlynyň iberilmegi sowet döwletiniň baştutanynyň Tährana barýan ýoluny bildirmezlik üçin guralan ýörite operasiýady. Hakykatda bolsa Stalin, Molotow we Worošilow Bakuwa «Duglas» samolótynda geldiler, soňea üç sany «ЗИС-110» kysymly awtomobillerde Astaranyň üsti bilen Tährana ugradylar.

Staliniň marsrutu soňra arhiwe düşýän dokumentleriň hiç birinde görkezilmändir. Ýöne ýörite otly barada welin bilinýärdi. Almazowyň gürrüň bermegine görä, otlynyň 12 sany wagonynyň 2-si SSSR-iň Ýaragly Güýçleriniň Baş ştabynyň Operuprawleniýesiniň başlygy, goşun generaly Ştemenkonyň garamagynda bolupdyr. Olarda goşunyň ýokary wezipeli harby

gullukçylary, telegrafistkalat we stenografistkalar barýardylar. Bu topar Moskwa bilen üzňüsiz radioaragatnaşyк saklapdyr we diwarlarda asylyp goýlan kartalara frontdaky ýagdaýlar baradaky maglumatlary ýerleşdiripdir. Üç döwletiň baştutanlarynyň konferensiýasy geçýän günlerinde mejlisler gutarandan soň Stalin, Molotow we Worošilow Moskwadan gowşan habarlary diňlemek we Žukowa zerur bolan görkezmeleri bermek üçin Ştemenkonyň wagonyna gelipdirler.

Konferensiýa 1943-nji ýylyň 28-nji noýabrynda açylýar. Mejlisleri gezekli-gezegine konferensiýa gatnaşýan döwletleriň ilçihanalarynda geçirmegi öňünden gepleşip goýýarlar. Ilkinji mejlis diýseň gizlin ýagdaýda SSSR-iň ilçihanasyň aktlar zalynda geçýär. Gepleşiklere diňe ekspertler we terjimeciler gatnaşýarlar.

– Gizlinlik hakynda şeýle jan çekilendigine garamazdan, mejlis geçenden iki sagat soňra german radiosy onda ara alnyp maslahatlaşylan meseleler barada habar berdi. Munuň özi delegasiýanyň üçüsiniňem agzalarynyň gonjuna gor guýdy – diýip, Almazow gürrüň berýär. – Sonuň bir sagat öň ýanynda bolsa biziň radistlerimiz näbelli bir radiostansiýany anykladylar. Diýmek, delegasiýanyň haýsydyr biriniň düzümide german içalysy bolmaly.

Häzirki wagtda uly üçlügiň liderleriniň garşysyna diwersiýanyň Berlinde işlenilip taýýarlanylan plany barada köp zatlar mälim boldy. Diwersiýany amala aşyrmagy Gitler Otto Skorsenä tabşyrýär. Yöne, gynansak-da, taryhda bu plany başa bardyrmadık adamlaryň çeken azaplary barada kelam agyz aýdylýan zat ýok. Şolaryň biri-de Sultan Almazowdy...

Heniz Bakuwdan ugramankalar britan delegasiýasynyň ekspertleriniň arasynda sowet agentiniň bardygy we zerur bolan halatynda onuň özünü mälim etjekdigi barada Almazowa aýdypdylar. Duşuşmaly ýer we parol bellidi.

– Konferensiýada her bir sagatdan 15 minutlyk arakesme yylan edilýärdi – diýip, Sultan Almazow gürrüň berýär. – Sol arakesmeleriň birinde 14 sagat 30 minutda gepleşilen ýerde britan delegasiýasyndaky agentimiz bilen duşuşdym. Men paroly aýtdym, ol bir bölek kagyzy dolap, oňa kişişi guýdy-da, maňa

berdi we ýazgyny dessine okamalydygyny ýşarat edip düşündirdi. Çekist ýazgyny otludaky radioaragatnaşyklı wagona baryp okaýar. Onda agentiň britan delegasiýasynyň agzalarynyň birini nemesler bilen aragatnaşykda güman edip, gözegçilige alandygy barada aýdylýardy. Birinji mejlisden soñ ol adam ilçihana gelenden soñ foýede Tährandaky britan dipmissiýasynyň işgärine – murtlak garry şweýsara ýazgy beripdir.

Şeýlelikde, eýýäm iki adam şübhe astyna düşüpdi. Indi olary etmişleriniň üstünde tutmalydy.

Almazow ilkinji nobatda on üçleriň toparyndan operatiwnikler bilen bilelikde «şweýsary» ýola salýar. Ol hakykatdanam, konferensiýa barada maglumat berýär eken. Bu şeýle bolup geçýär: «Ikinji mejlis aşsam sagat 8-de tamamlandy. Ýarym sagatdan soñ şol güman edilýän adam ilçihanadan çykyp, şahere ugrady. Bir ýykyk haýatly howla girip, gapyny içinden kiltledi. Biz operatiwnik bilen bile fin pyçagynyň kömegi arkaly gapyny açyp, öye girdik. Biziň yzarlap gelen obýektlerimiz üstüni aldyrды. Onuň ýanynda kömekçileri – iki sany gyz we şol ýerde radiostansiýa bardy.

Ýazgylary we radiostansiýany alyp, çekistler «şweýsary» žandarm uçastogyna getirýärler we şol ýerdr dessine ondan sorag edilýär. Konferensiýa baradaky maglumatlaryň rasiýa boýunça Germaniyanyň Türkiýedäki ilçihanasyna, ol ýerden bolsa Berline berilýändigi mälim bolýar. «Şweýsar» Welikobritaniýanyň delegasiýasynyň düzümindäki agent barada hem aýdýar. Ol öñden bäri nemes razwedkasy bilen hyzmatdaşlyk edip gelýär eken. Stalin bu içaly barada iňlis premýer-ministrine habar berýär we ertesi gün ol zalyň yzsyz-sorsuz ýitirim bolýar.

Emma wakalaryň kulminasiýasy heniz öñdedi. Britan delegasiýasynyň düzümindäki sowet agenti konferensiýanyň üçünji gününde (şol gün mejlis iňlis ilçihanasında bolmalydy) Staliniň we Ruzweltiň jayna kast edilmegine taýýarlyk görülyändigi barada habar berýär. Aktlar zalynyň aşağında minalar goýlupdyr. Çerçil nähoşlygyny bahana edip, 10 minut gjä galmaly, şol ikarada bolsa minalar ýarylmaly. General Ştemenkonyň dokladyny diňländen soñ Stalin Molotowa we

Woroşilowa yüzlenýär:

«Çerçilden şunuň ýaly zada garaşa bolar. Ol antikommunist hökmünde bütin dünýäde belli. Megerem, Çerçil biziň ara alyp maslahatlaşýan meselelerimiziň düýp manysyna düşünmändir ýa-da düşünmedik bolýar».

Ýöne Çerçil hernäçe antikommunist bolsa-da, beýle elhenç zada baş goşmasa gerekdi. Almazowyň pikiriçe, nemes agentiniň özi - milleti boýunça iňlis - şeýtmek bilen Çerçili ölümünden alyp galmagy islän bolmaly. Ýeri gelende aýtsak, Çerçil «Biraz eglenmek» baradaky maslahata ähmiýet hem bermändir.

Çekistler iňlis ilçihanasyndaky minalary nädip zyýansyzlandyrmak barada kelle döwýän mahaly deňsiz-taýsyz diplomat hökmünde tanalýan Stalin meseläni haýran galaýmaly ýonekeý usulda çözýär-de oturyberýär. Ol telefon trubkasyny galдыrýar-da, Ruzwelte jaň edýär:

«Hormatly jenap Ruzwelt, men sizi we Çerçili balykdan bişirilen çişlik bilen hezzetlemegi wada etdim. Eger-de garşıy bolmasaňyz, geliň, ertirki mejlisi biziň ilçihanamyzda geçireliň. Mejlis gutaran badyna hem başlaryss».

Ruzwelt bu teklibe göwünjeň bolýar we Stalin Çerçile-de aýtmagy ondan haýyış edýär. Trubkany goýup, ol taýýarlanylýan terakt barada jikme-jik maglumaty toplamagy tabşyrýar.

Sowet çekistlerine bu işde žandarm uçastogynда saklanýan radist «kömek etdi». Onuň indi ýitirýän zady ýokdy. Ol hatda minanyň goýlan ýeriniň jikme-jik shemasyny hem çyzdy. Sapýorlaryň kiçeňräk topary (olaryň arasynda Soltan Almazow hem bardy) iňlis ilçisini aňk edip, Welikobritaniýanyň ilçihanasyň ýerzeminine okdurylyp girdiler. Hernä detonatorlar heniz minalara çatylyp ýetişilmändir. Dördüsü burçda we biri ortada goýlan minalaryň başisi-de zyýansyzlandyryldy.

Belli iňlis taryhcysy Alan Bullok meşhur «Gitler we Stalin» atly kitabynda Tähran konferensiýasynyň bir epizodyny şeýle beýan edýär:

«Bir pursatda mejlisleriň arasy sylag gowşuryş dabarasy bilen bölündi. «Korolyň tabşyrygy boýunça» Çerçil Stalingrady goraýjylaryň hatyrasyna ýörite ruslar üçin ýasalan Hormatly Gylyjy gowşurdy».

Kitapda Staliniň bu gylyjy öpüp duran pursady alnan surat bar. «Halklaryň atasynyň» yzynda ikinji hatarda ýylgyryp duran bir ýigit dur. Şu taryhy wakanyň amala aşmagy üçin onuň bitiren hyzmatlary biçak uludy. Ol – SOLTAN ALMAZOW. Bu surat onuň özünde welin ýok.

Swetlana TURÝALAÝ.

«Комсомольская правда» gazeti. Taryhy makalalar